

kolumna

Noga filologa

Pisani kamen

Neven Jovanović
filologanoga.blogspot.com

Natpisi na kamenju, bez obzira na veličinu, težinu i, kako da kažem, *kamenitost* njihova medija – znaju biti prilično živahna čeljad. Rijetko ih zatječemo ondje gdje su nađeni, češće u muzejima i lapidarijima. Pa i samo mjesto nalaza vrlo vjerojatno nije izvorna lokacija (sjetite se svih onih natpisa naknadno ugrađenih u zidove ili prenamjenjenih u raznorazne gospodarske svrhe). Zato je dvije tisuće godina star natpis koji se *zajamčeno* nalazi na izvornom mjestu prilično poseban. Takav je Pisani kamen u šumi kod Begovače na sjevernom Velebitu

Kraj Begovače ćete proći kad se iz Kosinja penjete prema Zavižanu; Begovača je izvor žive vode, pedesetak metara od ceste, dragocjen u bezvodnom kršu visoke planine. Tisuću šesto metara dalje cestom, trideset koraka lijevo, “usred jelove prašume”, trebala bi stajati mahovinom obrasla, pet metara visoka i sedam široka stijena u koju je uklesan natpis na latinskom: EX CONVENTIONE FINIS INTER ORTOPLINOS ET PARENTINOS ADITVS AD AQVAM VIVAM ORTOPLINIS PASVS D LATVS I. To znači: “Po dogovoru, granica između Ortoplina i Parentina; prilaz do žive vode Ortoplinima 500 koraka, 1 širine”.

Braudelovim stazama

Antički je rimski autoritet – carski legat (namjesnik u pojedinoj provinciji), ili vjerojatnije neki njegov niži službenik, možda oficir – arbitrirao pri ustanovljavanju granica između dva lokalna plemena. Liburne Ortopline spominju antički zemljopisci Ptolemej i Plinije; ortoplinski se teritorij, čini se, prostirao od ovoga graničnog kamena na zapad, do mora (Ortopla ili Ortopula navedena je kao grad “kraj mora”, vjerojatno na mjestu današnje Stinice, na obali Velebitskog kanala, pet kilometara sjeverno od Jablanca). Parentini, za koje znamo samo po ovom natpisu, živjeli su valjda istočno od izvora Begovače, u donjem toku Like; možda je njihovo glavno naselje bio Kosinj Gornji. Rimski korak iznosi otprilike 1,48m, te je staza kojom su Ortoplini išli do vode bila duga 740 metara; spor oko izvora sigurno je nastao zbog stoke (vjerojatno je zbog stada definirana i širina staze).

Tu, na Velebitu, u nekadašnjoj “jelovoj prašumi”, stojimo vrlo blizu Ferdinanda Braudela, za kojeg je kontinuitet civilizacije bio velikim dijelom kontinuitet puteva i staza. “Dugo trajanje” zajamčeno je zemljopisom, reljefom, fiziološkim potrebama i anatomskim osobinama. Šumska staza od Pisanog kamena do izvora Begovače, 740 metara duga, mora se moći rekonstruirati: to je, jednostavno, ona staza koju će naše noge najprije, najlogičnije odabrati.

Kontinuitet fascinira i na druge načine: stojeći pred Pisanim kamenom, naprežući se da dešifriramo uklesana slova, činimo isto što mora da su činili liburnski pastiri i poglavari, stojimo na istom mjestu gdje su stajali rimski – tko? (Mašta počinje popunjavati prizor:) pisar-

klezar, oficir-legatov izaslanik – s papirom iz kojeg diktira odluku, ili je improvizira na licu mjesta, ne sjećajući se baš najbolje formula za takve prilike – i njegova vojna pratnja, i predstavnici plemena u sporu... Stojimo usred povijesti. Preciznije rečeno: *vrlo je lako osvjestiti da stojimo usred povijesti.*

Povijest izvan ambalaže

Dodatno privlači što je ta povijest “ekskluzivna”: nije brižljivo preparirana i higijenski zapakirana poput one u muzeju; zaslužili smo je planinareći do Pisanog kamena; skrivena je podalje od ceste i treba je znati naći. Kontinuiteta ima – ali nipošto nije samorazumljiv. Nije konfekcijski.

Uz taj zemljopisno-reljefni kontinuum, Pisani kamen središte je još jednog polja kontinuiteta: okuplja trud niza onih koji su u *novije doba* pokušavali dokučiti što na kamenu piše, trud niza filologa-arheologa-antikvara (a, kad stanete pred taj kamen i počnete odgonetavati njegove ureze, i vi ste jedan od njih, makar i na kratko i potpuno amaterski). Osim na stazama u jelovoj šumi, Pisani kamen ostavlja tako traga i u stazama ljudskih umova. Ti su tragovi, opet, priča za sebe (a povremeno se, dakako, i ukrštaju s tragovima sa staza kroz jelovu šumu).

U modernu pisanost i modernu znanost Pisani je kamen, čini se, dopro 1898., kad je Josip Brunšmid (1858.-1929.), ravnatelj Arheološkog muzeja u Zagrebu i prvi profesor arheologije na Zagrebačkom sveučilištu, o njemu izvijestio u *Vjesniku Hrvatskog arheološkog društva*. Brunšmid je donio dva prepisa natpisa s kamena. Prvi mu je pribavio jedan pravnik iz Senja “iz treće ruke”, od nekog lugara; drugi je načinio bilježnik iz Sv. Jurja imenom Vujnović. Brunšmid je htio sam otići do kamena, prepisati natpis i fotografirati ga, ali “prohtjelo se senjskoj buri da pokaže svoju snagu”, te se do Begovače nije moglo; zato je 1898. Brunšmid donio samo svoju rekonstrukciju natpisa. Isto je učinio dvije godine kasnije (1900.) Karl Patsch, kustos bosansko-hercegovačkoga muzeja, u svojem radu *Die Lika in römischer Zeit* (inače, vrlo zanimljivom arheološkom putopisu), dodajući i treći prijepis, koji je dobio “u Senju, od trgovca drvom g. Stiglića”. Igram slučaja, izgleda da ni Patsch nije uspio doći do natpisa, i to iz istog meteorološkog razloga kao i Brunšmid; vlastitim će očima Pisani kamen vidjeti tek Brunšmid iz drugog pokušaja, u kolovozu 1900.

Tri prepisa

Navest ću ovdje sva tri prepisa, a vi ćete odmah vidjeti zašto su zanimljivi.

FX CONV VFIONE SANIS INTER O RIOP? W M OSET PARENTINOS A DIIVS ADA CLVA A IVAM ORFOFLINIS PASV5 ĐLATVS I

EX CONV VTIONE 5INIS INTER ONOMINOS ET TARENTINOS ADOV AD AQVAM RUAM ORTOTLINIS PASVS Đ LATVS I

Ex Conventione Bonis inter oris plimos et Rare intinos aditus ad aquam vivam ortos linis passus Beatus

Prva su dva prijepisa očito napravili ljudi koji ne znaju latinski; autor trećega nešto je latinskog znao, ali ne toliko da bi razmišljao i o *smislu* teksta (a ako je razmišljao, smatrao je natpis nekim vjerskim dokumentom). Prijepisi su na svoj način dirljivi – svjedoče s kolikim su se preprekama susretali ti prvi voditelji muzeja na ovome području, kolika je i kako raspodijeljena bila razina obrazovanja.

No, ono što je mene posebno iznenadilo kad sam počeo prčkati po cijeloj ovoj

priči bilo je – *kako je uopće moguće* da netko pogrešno pročita natpis s Pisanog kamena? Prvi sam put o natpisu čitao, naime, u knjizi Željka Poljaka *Hrvatske planine, planinarski i turistički vodič* (prvo izdanje, *Planine Hrvatske*, pojavilo se 1974.), standardnom priručniku za planinarenje Hrvatskom. Kod Poljaka se nalazi i fotografija Pisanog kamena; na njoj je rimski natpis jasan da jasniji ne može biti, bili stručnjak ili ne.

Bojom protiv nejasnoće

Objašnjenje mi je ljubazno ponudila gospođa Ivana Svetić iz Javne ustanove Park prirode Velebit, šaljući mi dvije fotografije iz arhiva Parka prirode. Na jednoj je “prijašnje stanje”, a na drugoj je “nepoznata ‘brižna’ osoba bojom samoinicijativno istaknula slova” (napominje Svetić).

Natpis na Pisanom kamenu rekonstruiran je.

Posve razumijem onoga Nepoznatog Nekog koji je oslikao slova; postupao je u najboljoj namjeri, želeći učiniti jednu kulturnu znamenitost Velebita i Begovače dostupnijom i razumljivijom, brinući se za nju. No, za nevolju, ova je briga pregazila važnu kvalitetu Pisanoga kamena: *nejasnoću*.

“Kontinuitet truda” koji sam spominjao u slučaju Pisanog kamena zapravo je kontinuitet hipoteza, katkad i ulančanih (tako da jedna hipoteza postaje “čvrsta” podloga za nova i daljnja nagađanja). Između ostalog – da ostanem samo na filološkom terenu – uopće nije jasno što točno na kamenu piše; tekst koji sam naveo na početku ima barem dva problematična mjesta.

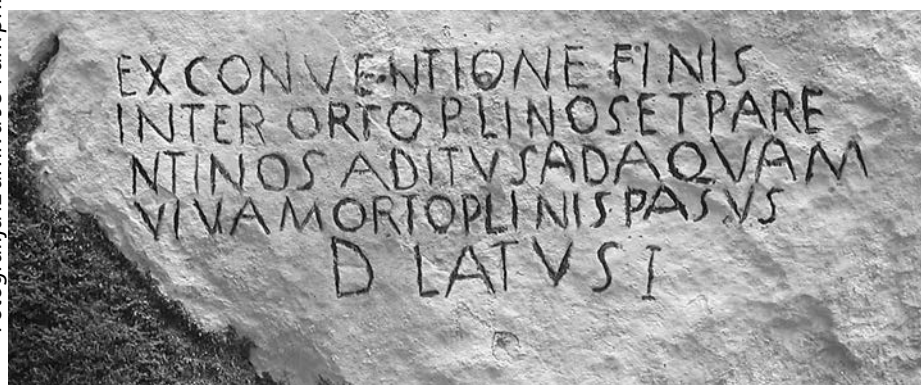
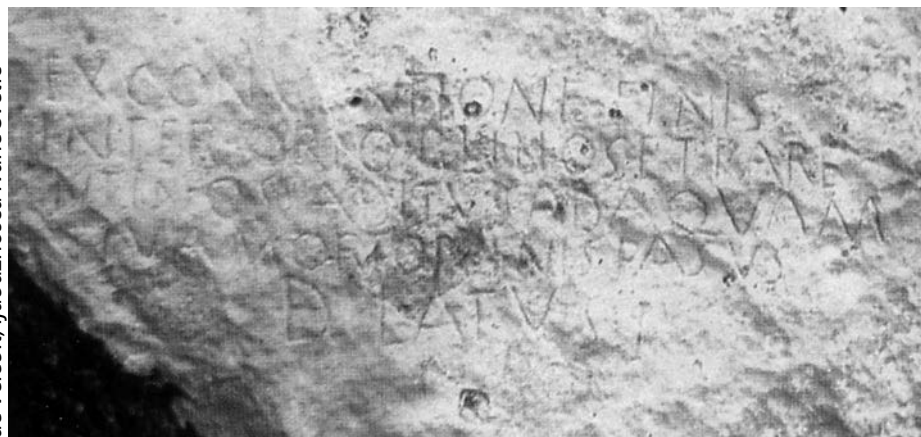
Preko žive vode

Jedno je *aditus ad aquam vivam*, “pristup živoj vodi”. “Živa voda” mogla bi, nedvojbeno, biti izvor Begovača (“kada sam ja tamo bio, bilo je u njoj samo malo kaljužaste vode, koja može samo za blago biti prikladna, ali se je jasno vidilo, da voda bez prestanka pritiče”, piše očevidac Brunšmid 1900.); ali *aqua viva* izraz je koji u latinskoj pisanosti poznajemo samo iz djela kršćanskih pisaca. Ponudena alternativa, na žalost – *ad aquam quam Ortoplinis* – nema pravoga smisla: “do vode koju Ortoplinima”? “do vode kao Ortoplinima”?

Drugi je problem u *passus D latus I*. Čitamo li ovako, to znači “koraka 500, širine 1 (korak)”; no, slovo D ima po sredini nedvojbenu crtu – izgleda kao Đ – koja označava ligaturu, skraćenicu, te Brunšmid čita *passus delatus*, dodajući “onaj I na starom natpisu nigda nije eksistovao, nego je upravo tako u najnovije doba od besposlena čovjeka urezan, kao što i drugo jedno slovo ispod natpisa”. Brunšmid onda *aditus ad aquam vivam Ortoplinis passus delatus* tumači ovako: “Pristup do žive vode Ortoplinima je dozvoljen”. Nezgodno je što tu ima viška; *aditus passus delatus* značilo bi “pristup dopušten dodijeljen”. Rimski pravna terminologija poznaje, doduše, parove sličnih riječi bez veznika (*usus fructus* “korištenje i uživanje plodova”), ali formula *passus delatus* u toj, inače dosta fiksnoj, terminologiji naprosto ne postoji.

Zato bismo, mislim, morali nekako *pribrvatiti* činjenicu da je natpis velebitskog Pisanog kamena nejasan. Prihvatiti je i, nekako, krenuti upravo od nje; krenuti od toga *što sve ne znamo* o ovome natpisu i stvarnosti o kojoj on svjedoči.

Pa ipak, to je teško. Toga sam također svjestan. Teško je pomiriti se s nejasnoćom; teško je prihvatiti da ne znamo, i da vjerojatno nikad nećemo znati. To se, po svemu sudeći, kosi s ljudskom prirodom. Mi želimo jasne račune. Čak i kada svijet tamo vani želi nešto drugo. ▣

Fotografija iz arhiva JU Park prirode Velebit, ljubaznošću Ivane Svetić